

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSK

Maanedsskrift

Sandbjerg (set fra Sydvest).

Fot.: Elisabeth Ahlefeldt Laurvig

INDHOLD:

Frede Terkelsen: Blade af Sandbjerg Højskoles Historie.

Af Anders Sandemands Optegnelser 1745.

Aaret 1845. Af Jens Lauritzens Bog om mærkelige Ting.

Aktieselskabet
Assens Bank

Assens

**Den lollandske Landbo-
stands Sparekasse**

NAKSKOV Stiftet 1870

Indskudskapital ca. 52 Mill.
Reserver ca. 3,8 Mill.

*Landbostandens
Sparekasse*

Nykøbing F. Tlf. 197 - 1197

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9-12 og 2-5
Lørdag 9-2

Telefon 700 . Skive.

Aktieselskabet

*Banken for Hobro
og Omegn*

Aktieselskabet
STRUER BANK

STRUER

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns

Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Graasten Bank A/S

Kontortid 9-12 & 2-4

Lørdag 9-1

GRAASTEN

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HOBRO — Telefon 13

L. F. T. A.

Banken for Skanderborg og Omegn

Kontortid 10-3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

**Sparekassen
for Haderslev Byes Omegn**

Telefon 2133, 2 Linier.

Postgiro 8356.

HADERSLEV.

***Sparekassen for Svendborg
og Omegn***

Svendborg

Horsens Landbobank A/S

Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂

HORSENS

Sparekassen i Nykøbing paa Falster

Indskudskapital ca. 41 Mill. Kr.

Reserver ca. 4 Mill. Kr.

Telefon 216

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

***Støt de
sønderjydske Indsamlinger***

Ny jydsk Kjøbstad-Creditforening

Telefoner 4046 - 4047 - 4048

Aarhus

Reserveret

„B“.

SPAREKASSEN FOR THISTED AMT

Stiftet 1829

Telefon 2 og 502

Kontortid 10-12 og 14-17

Aktieselskabet

Handels- og Landbrugsbanken

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

DANSK MASKINOPLAG A/S

(JØRGEN M. HANSEN)
Åabenraa - Telf. 2044

Sønderjyllands ældste og største Specialforretning i Maskiner
for Landbruget.

Aktieselskabet

Holbæk Maskinfabrik

Originale Holbæk Tærskværker og Hålmpressere

Holbæk Amts Andels-Svineslagteri

HOLBÆK

Haderslev Klædefabrik

M. Schaumann

HADERSLEV

GRAM**KOLEANLÆG****Brødrene Gram** A/S**Vojens****HUSK VORE CISTERNER**

»Phønix Model 33«, »Idcal 1935« og
»Phønix-Duplex« (dobbeltskylende).

Maskinfabriken Phønix Odense**POUL KRØJGAARD***Trikotagefabrik***HERNING****Telf. 406****Hans Jensens Eff.****Trikotagefabrik****I K A S T****DIPLOM-IS.****Haderslev T'elef. 1160****Vejen Telef. 3****Kirkegaard & Co A/S****Trikotagefabrik****HERNING****A/S Kulkompagniet****A/S De forenede
Kalkværker****Thisted****ASMUS HANSEN**

Kolonial- og Kortevarer
en gros
Haderslev

Smith & Co. A/S

Cykler og Cykledele
en gros
ODENSE

Carl J. Ulrich & Søn**Aktieselskab****Haslev - Telefon 600****Morsø Textilfabrik A/S****Telefon 575 (2 Linier)****Nykøbing Mors****Poul Pedersen****Landsretssagfører****Vejle****Aktieselskabet****Skive Markfrøkontor****Frøavl - Frøhandel****Skive.****Telf. 94. 2 Lin.****Marie Christensen****Hjemmebageri & Conditøri
med Thesalon****Bispetorv - Aarhus
Telefon 1939 - 3222**

Haslev Gymnasium - *Kostskole for Drengene*

Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Henvendelse til

Peter Kæstel, Rektor. Haslev.

Helsingø Kost- og Realskole

NORDSJÆLLAND

Skolen er beliggende i en smuk skovrig Egn nær Kattedgat. Skolebygningen er ny og tidssvarende. Universitetsuddannede Lærere.

Program sendes.

O. Nelsson

Stenus Kostskole, Holbæk

Rektor Svend Larsen

Fra 1. August 1944 særskilt nyoprettet Gymnasieafdeling for Piger.

KOSTSKOLEN TØLLOSE

1 Times Kørsel fra København. Skolehjem for Drengene og Piger. Udlands-Danskes Børn kan bo paa Skolen i Ferierne. Elever optages fra 7 Aars Alderen. Underskole, Mellemskole, Realklasse.

Marie Hesseldahl.

Louise Højer.

Husholdningsseminariet

Ankerhus - Sorø

uddanner Husholdnings- og Skolekøkkenlærerinder, afholder 5 Mdr.s Kursus for unge Piger fra Maj og Novbr. Plan sendes.

Magdalene Lauridsen.

H. C. Hansen

Trikotagefabrik

Ikast

Telf. 21

BRUUN & SØRENSEN A/S

Kgl. Hofleverandør
grundlagt 1893

INGENIØRFORRETNING

Varme - Sanitet - Gas - Vand - Elektricitet

AARHUS
Kannikegade 18
Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364

KØBENHAVN
Niels Ebbesenvej 20
Tlf. C. 5036

Køb dansk Arbejde!

Jydsk
Trikotagefabrik A/S
IKAST

NIELS LARSEN'S
TRIKOTAGEFABRIK

Hammerum

Snoghøj *Gymnastik- højskole*

Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 — Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Lynghby Cementstøberi

C. M. NIELSEN

TELEFON 330

Fremvej 1b. Gyldendalsvej 6

A/S Sønderjydsk

Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.

AABENRAA

Aktieselskabet

SIMON BRØND & CO

Barnevognsfabrik

Vejen

Harald Bo Bojesen

Boghandel

AABENRAA

I. B. Bruun & Søn A/s

Nykøbing F.

Maskiner for Træindustrien.

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S

Aabenraa

Trælast - Bygningsartikler

Støbogds

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Dyckjær & Christensen

Fiskeeksport

Ringkøbing

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Blade af Sandbjerg Højskoles Historie

Af Højskoleforstander Frede Terkelsen

Selv efter 1864 blev der holdt Højskole flere Steder i Sønderjylland, skønt der paa forskellig Maade blev lagt Hindringer i Vejen for Arbejdet.

Danmarks første Højskole i *Rødning* fortsattes som Karleskole fra 1869-70 og som Pige højskole fra 1871-85 under *Cornelius Appels* Ledelse. I *Brøns* og *Vonsbæk* blev der ligeledes holdt Højskole en ganske kort Tid omkring 1870. Og endelig blev der i mindst 20 Aar holdt Højskole paa *Aagaard* i Angel og i 5 Aar paa *Sandbjerg Slot* i Sundeved.

Om de to sidstnævnte Skoler skriver *Ludvig Schrøder* følgende i sin Bog om »Den nordiske Folkehøjskole«:

»J. A. Viinsted, som i Maj 1863 havde brudt op fra Rødning for, støttet ved et rentefrit Statslaan, at oprette en Landbrugsskole i Aagaard i Oversø Sogn, Syd for Flensborg, havde 1865 til sin Medlærer den teologiske Kandidat *Adolf Knudsen*, der havde været med i begge Krigene og tjent sig op til Premierløjtnant. Men 1869 overlod Viinsted Skolen til Seminarist *H. M. Tofte*, der virkede i Aagaard de følgende 20 Aar. »Højskoleforeningen for Als og Sundeved« havde imidlertid af Grev Reventlow, Besidderen af Grevskaftet Christianssæde og Baroniet Brahetrolleborg, faaet *Sandbjerg Slot* og Have i Sundeved overladt til Brug for en Højskole, og den forestod *Adolf Knudsen*, udmærket støttet af sin Hustru, *Margrethe*, født *Carstens*, fra Flensborg, fra 1869, til han paa Grund af Sygdom maatte trække sig tilbage; han døde i København 1873. Han har stiftet et Legat for en sønderjydsk Elev paa Vinding Højskole. Seminarist *J. Langkjær* fortsatte Sandbjerg Skole til 1874, da han blev udvist af Landet og Skolen lukket«.

Desuden ved vi, at *Knudsen* kun var Forstander i to Aar, og at hans Efterfølger, *Jens Langkjær*, kom fra Flensborg. Men det er ogsaa alt, hvad vi ved om Højskolen paa Sandbjerg Slot, der paa en Maade maa betragtes som Forløberen for Danebod Højskole paa Als. Vi kender intet til Højskoleforeningens Vedtægter eller Højskolens Elevantal; vi kender ikke engang Navnene paa de Mænd fra Als og Sundeved, der gik i Spidsen for Oprettelsen af Sandbjerg Højskole.

Men nu, i 100-Aaret efter Rødning Højskoles Oprettelse og i 70-Aaret efter Sandbjerg Højskoles Nedlæggelse, er det imidlertid blevet

muligt paa flere Punkter at kaste nyt Lys over Sandbjerg Højskoles korte og dunkle Saga, selv om denne paa andre Punkter stadig ligger i det uklare.

Ved et mærkeligt Tilfælde, et rent Lykketræf, er en Del gamle Papirer vedrørende Højskolen paa Sandbjerg Slot kommet Forfatteren af denne Artikel i Hænde. Disse Papirer har tilhørt *Anne Marie Ludvigsen*, født Iversen, fra Ullerup, en Søster til Johan og Chr. Iversen, Ullerup, Peder Iversen, Avnbøl, og Fru Helene Hanssen-Nørremølle. Anne Marie Ludvigsen havde i sine unge Dage været Elev paa Vældegaard Husholdningsskole, der havde Præg af Højskole, og hendes Mand, Gaardejer *Peter Jakob Ludvigsen*, Avnbøl, havde været Elev paa Rødding Højskole i 1856-57, samtidig med Peter Lassen, Strukstrup, i Sofus Høgsbros Forstandertid. P. J. Ludvigsen har muligvis været Medlem af Bestyrelsen for »Folkehøjskoleselskabet for Als, Sundeved og Omegn«, som det officielt kom til at hedde, og saaledes kan det være gaaet til, at de omtalte Papirer vedrørende Sandbjerg Højskole tilligemed et Par af de Billeder,*) der har smykket Skolens Vægge, efter dennes Lukning er »gaaet i Arv« til ham og hans Hustru. Til alt Held har Efterslægten haft saa megen Pietetsfølelse overfor disse gamle Sager, at de er blevet bevarede indtil nu.

Det drejer sig om en Samling paa ialt 19 Breve og Brevudkast, som det for Oversigtens Skyld vil være praktisk at dele i fem Grupper efter Indholdet.

I.

Den første Gruppe af disse Breve vidner om, at det er Alsingernes Fører efter 1864, Rigsdagsmand *Nicolai Ahlmann*, der har taget Initiativet til at faa rejst en Højskole i Sønderborg Amt. Allerede i Efteraaret 1868 — eller senest ved Nytaarstide 1869 — maa han have slaaget til Lyd for Sagen; thi sidst i Januar 1869 modtager han følgende Breve fra Borgmester *H. Sager* i Rudkøbing (muligvis en Slægting af Digteren Harald Sager Kidde):

»Blandt de vigtigste Skridt, som det danske Folk bør gjøre for at værne om sin Sydgrænse mod de Magter, saavel physiske som aandelige, der arbeide imod os, horer Bevarelsen af dansk Sprog og dansk Aand paa Als. --

Et af de bedste Midler hertil er den af Dem, højstærede Landsmand, ledede Oprettelse af en Bondehøiskole. Jeg tillader mig derfor at anmode Dem om at modtage mit Tilsagn om et aarligt Bidrag af 25 Rd. foreløbigt i 5 Aar,

*) Tre Lithografier efter Landskabsmalerier af F. C. Kierschou.

saafremt det maa lykkes Dem at bringe Skolen i Virksomhed. — Vistnok bør Kraften i dette fædrelandske Foretagende udgaae fra den fædrelandske Aand hos det danske Folk paa Als; men det gjælder her om en fælles Sag, en fælles Kamp, og derfor bør vi Alle deeltage.

Rudkjøbing, den 24. Jan. 1869.

Med særdeles Høiagtelse Deres ærbødige
Sager, Borgmester.

Hr. Ahlmann paa Als.«

Øjensynligt er det af Vigtighed for Borgmester Sager, at Højskolen kommer til at ligge paa Als; han har rimeligvis paa en eller anden Maade haft Tilknytning til Øen. I sit Svar af 8. Febr. s. A. har N. Ahlmann derfor følt sig forpligtet til at meddele ham, at Skolen efter al Sandsynlighed vilde komme til at ligge i Sundeved. I følgende Brev af 9. Maj s. A. fastholder Borgmesteren dog sit Tilbud:

»Høistærede!

Naar jeg ikke tidligere har besvaret Deres meget Ærede af 8. Febr. d. A., angaaende mit Tilbud om et Bidrag til en Bondehøiskole paa Als, da maa jeg bede mig undskyldt af den Grund, at jeg til den Tid og senere har været fraværende paa en Reise i Ægypten. Jeg opsætter nu ikke at meddele Dem, at, i hvorvel det tiltalte mig meget, at see netop det kjære Als værnet mod tysk Sprog-Overgreb, forekommer det mig dog, at det Samme væsentlig opnaaes i Sundeved. Mit Bidrag gjælder saaledes ogsaa den vedtagne Folkehøiskole.

Med de bedste Ønsker for Sagens Fremme og med hjertelig Anerkjendelse for det Meget, som De virker i det fælles Moderlands Tarv.

Rudkjøbing, 9. Mai 1869.

Med særdeles Høiagtelse Deres ærbødige
Sager.

Herr. N. Ahlmann, Sønderborg Ladegaard.«

Borgmesteren har nu ventet paa Meddelelse om; at Højskolen var begyndt; men først da den havde været i Gang i to Aar, modtog han Brev fra Højskoleforeningens Sekretær, Gaardejer *Johann Møller*, Lysmose paa Als. Dennes Brevudkast er dateret 11. Juni 1871 og lyder saaledes:

Høistærede Hr. Borgmester!

Jeg beder Dem undskylde mig, at jeg tilskriver Dem, det er nemlig bleven paalagt mig som Sandbjerg Høiskoleforeningens Sekretær at tilskrive Dem for at anmode Dem om at indbetale det af Dem lovede Tilskud af 25 Rd. aarlig i 5 Aar.

Der er flere Gange bleven tilskrevet Dem fra forskjellige, uden at modtage Svar, men i det Haab, at jeg ikke skal vente rei længe, tegner jeg

Med Høiagtelse. Deres underdanige
J. Møller, Lysmose
f. T. Sekretær.«

Paa dette lidt klodsede Brev, der, som det fremgaar af Svaret, først blev afsendt den 22. Juni, kom der omgaaende følgende formfuldendte Svar:

»Hrr. J. Møller, Lysmose,
Secretair ved Sandbjerg Høiskole.

Det er mig særdeles behageligt at have modtaget Deres ærede Brev af 11. d. M. — der sees først at være afgaaet under 22. fra Sønderborg —. Jeg har nemlig længe ventet at modtage Underretning om, at mit Bidrag til den danske Bondehøiskole ønskedes fremsendt. Jeg veed ikke, hvem de »Forskjellige« ere, som derom tidligere have henvendt sig til mig, og jeg er mig ikke bevidst i denne Henseende at have erholdt nogen Opfordring, som jeg har ladet ubesvaret. Muligt ligger Grunden hertil deri, at jeg i de senere Aar har oftere og for længere Tid været fraværende, ihvorvel jeg ikke har Anledning til at antage, ikke at have modtaget de Breve, der ere ankomne under min Adresse. — Men, hvorledes dette nu end er, maa jeg bede Dem om at underrette de Forskjellige, der saaledes have tilskrevet mig, om denne Meddelelse, som jeg herved ledsager med en Undskyldning, forsaavidt der kan tænkes at ligge nogen Forsømmelse i denne Henseende fra min Side. —

Jeg tillader mig herved at vedlægge 25 Rd., som mit Bidrag for Aaret 1871, og er det en Selvfølge at derefter vil blive fremsendt for de følgende Aar et lignende Beløb. —

Saa vidt jeg mindes, var det en Betingelse, at mit Bidrag skulde anvendes til Understøttelse for et ungt Menneske, hvis Formuestilstand ikke tillod ham at besøge Skolen og saaledes til at nyde en videregaaende Dannelse, hvortil hans aandelige Evner gjorde ham skikket. Da det er en Selvfølge, at mine Vilkaar tages til Rettensnor for Anvendelsen af mit Bidrag, maa jeg bede om, at min Skrivelse til Hr. Ahlmann kommer i Betragtning — jeg maa tilstaa, at jeg ikke har nogen Genpart af den —, og jeg antager, at det ikke vil være ubeskedent, naar jeg ønsker at vide Navnet paa den Elev, hvem min Skjærv kommer tilgode.

Rudkjøbing, den 24. Juni 1871.

Med særdeles Agtelse Deres ærbødige
Sager.

NB. Beløbet er sendt ved Postanvisning.«

Den 7. Juli sender Sekretæren følgende Takkeskrivelse til den langelandske Borgmester.

»Hoistærede Hr. Sager!

Jeg tilsender Dem her den inderligste Tak paa Høiskolens og egne Vegne for det tilsendte Beløb af 25 Rd. som Deres Bidrag for dette Aar. —

Jeg beder Dem undskylde, at jeg har skrevet i mit forrige Brev, at forskjellige havde tilskrevet Dem, hvilket er en forkiert Bedømmelse, thi det var egentlig kun Formanden, og at De ikke har modtaget Breve fra ham, kan vi ikke forklare paa anden Maade end at han ikke havde skrevet paa Adressen L a n g e l a n d. —

Angaaende Deres fremsatte Ønsker tvivler jeg ikke om, at de vil blive opfyldte.

Jeg tegner med Agtelse
J. Møller, Lysmose.

II.

I den foreliggende Brevsamling findes der ingen Vidnesbyrd om, at der er kommet andre Bidrag til Sandbjerg Højskole fra »Kongeriget«; men derfor kan det naturligvis godt have været Tilfældet. Derimod har »Folkehøjskoleselskabet for Als, Sundeved og Omegn« haft adskillige Medlemmer udenfor Sønderborg Amt. Man har regnet Aabenraa Amt med til »Omegnen«. Derom vidner en anden Gruppe paa tre Breve fra Slutningen af Maj 1869, altsaa fra den Tid, da Foreningen blev organiseret. Det drejer sig om Indberetninger fra Kredsformænd; men der er ingen Tvivl om, at der maa have været mange flere Kredse end de tre, der her nævnes, navnlig paa Als og Sundeved. Muligvis har de Kredsformænd, der boede i Nærheden af Sønderborg, aflagt mundtlig Beretning til Nicolai Ahlmann. Desværre er ingen af Ahlmanns Breve opbevarede.

De tre Breve, hvoraf det sidste og mest interessante er fra Danskhedens Førstemand i Aabenraa, *J. P. Junggreen*, gives her:

»Idet jeg har den Ære indlagt at tilstille Dem Listen over de allerede indtegnede Medlemmer af Højskoleforeningen i Lysabild Sogn m. v., skal jeg tillige i Overensstemmelse med Deres behagelige Skrivelse af 11. Marts d. A. herved have Dem meddelt, at man under 22de dennes har valgt mig til Kredsformand her i Sognet for de 2 første Aar.

Det er muligt, at der nok endnu kan skaffes nogle flere Medlemmer her i Sognet, hvorom nærmere Meddelelse selvfølgelig vil blive givet, naar Listen atter skal indsendes i August Maaned tilligemed Medlemsbidraget. Nogle flere Eksemplarer af Vedtægterne kan jeg nok bruge, men dem kan [jeg] maaske erholde, naar jeg lejlighedsviis kommer ud til Dem.

Lysabild, den 24de Mai 1869.

H. Lassen jun.

Hr. Proprietair N. Ahlmann, Sønderborg Ladegaard.«

[Stempel:] (»A. P. Jürgensen, Graasten) d. 26. Mai 1869.

Hr. N. Ahlmann, Sønderborg Ladegaard.

Herved har jeg den Fornøielse at oversende Dem Listen over Medlemmerne i Graasteen Kreds; jeg blev den 24. Marts valgt af 19 Medlemmer til Kredsformand, senere ere 8 Medlemmer tiltraadte.

Kredsen er ikke talrig, men Sognet ogsaa kun svagt. — Qvers [Kværs] og Kliplev ere desværre meget daarlig repræsenterede, saavidt jeg endnu har bragt i Erfaring, omendskjønt der fra flere Sider er søgt at indvirke paa dem.

Der er maaskee endnu adskillige Medlemmer, der ikke har faaet Vedtægter, og hvis der endnu er nogle i Forraad, da kunde der nok bruges ca. 20 Ex. for Graasten, Felsted og Ensted Sogne; men hvis der ingen er, da kan det ogsaa godt vente, indtil Kredsformændene har været sammen og det nøiere kan blive opgjort, hvor mange der mangle. —

Jeg tegner Med Høiagtelse
A. P. Jürgensen.«

Kjære Ahlmann!

Da jeg har seet, at De ønsker Fortegnelsen over Medlemmerne af Højskoleforeningen tilsendt inden 1. Juni, saa sender jeg Dem hermed en Liste over dem, der ere tiltraadte. Bidragets Størrelse er kun 1 r. [Rmk.] for hver. Jeg troer, at det her i Byen er rigtigst at lade det blive herved. Vil De lade mig vide, naar De ønsker Beløbet indsendt. Noget Valg paa en Kredsformand har ikke fundet Sted, og det behøves heller ikke. Jeg skal nok give Møde, naar der skal forhandles noget. Der er alligevel ingen anden, der vil overtage Bestillingen.

Paa Onsdag reiser jeg ud til Krüger. Jeg har en Deel Penge at overbringe hans Søster, og jeg ønskede dog nok at tale med ham for det Tilfælde, at han skulde beslutte at møde i Toldparlamentet, hvilket syntes at være hans Agt sidste Gang jeg talte med ham. Jeg synes det burde skee, ligesom det i det hele er min Mening, at vi bør benytte enhver Leilighed for at henlede Opmærksomheden paa vor Sag.

Med venlig Hilsen til Dem og Deres forbliver jeg Deres hengivne
J. P. Junggreen.«

Den omtalte Medlemsliste ligger endnu paa sin Plads i Brevet, og som et lille Bidrag til Danskhedens Historie i Aabenraa medtages den her:

»J. P. Junggreen	I. Hansen, Kjøbmand
C. Callsen, Posekjær	C. Møller, Maler
Zahrtmann, cand. pharm.	C. K. Ries, Farver
P. H. Callesen, Kjøbmand	C. W. Wahrlich, Kjøbmand
C. Rohde, Guldsmed	N. Jacobsen, Skibsbygmester
B. Boysen, forhenv. Actuar	C. Løbger, Kobbersmed
I. F. Meyer, Tobaksfabrik.	Tygesen, Tobakspindersvend
I. Garben, Reebslager	P. Neumann, Kjøbmand
A. T. Stallknecht, Jernstøber	H. M. Møller, Gaardmand, Kolstrup
H. Callesen, Murmester	P. M. Schmidt, Skrædder
Clausen, Maler	I. G. Petersen, Farver
Munk, Uhrmager	I. A. Jürgensen, Kjøbmand
M. Bahnsen	N. Sørensen, Redacteur
Stisgaard, Apotheker	H. N. Paulsen, Kjøbmand
Worsaae, Apotheker	P. Kralund, Kjøbmand
N. N.: Loit [Løjt]	A. C. Schmidt, Kjøbmand
C. Beckker, Advokat	Juhler, Lærer
Dr. Grauer	I. Cornett, Seilmager
D. Heitmann, Landmand i Kolstrup	40 Personer 40 Mk.«

III.

Den tredje Gruppe af Papirerne, der omfatter tre Breve fra Højskoleforeningens Formand og en længere Erklæring fra Højskolens første Forstander, cand. theol. *Adolf Knudsen*, handler om Forholdet mellem denne og Bestyrelsen for Selskabet. Anledningen til disse Forhandlingerne er en Skærmydsel imellem Forstander Knudsen og en Lærer paa Højskolen, Hr. *Møller*.

Disse Breve viser, at *Nicolai Ahrlmann*, skønt han var den drivende Kraft ved Sandbjerg Højskoles Oprettelse, har trukket sig tilbage, saa snart alt var i Orden og Skolen i Gang. Man maa antage, det var ham, der udvirkede, at Grev *Reventlow* stillede Sandbjerg Slot til Raadighed for Højskoleselskabet »paa overordentlig gode Betingelser«, som H. P. Hanssen senere udtrykker det. Men Formand har han ikke villet være. Han har formodentlig undskyldt sig med Travlhed; han havde paa den Tid mange Jern i Ilden. Maaske har han ogsaa ment at kunne vække andres Interesse for Sagen ved at lægge Ansvar paa dem. Rimeligvis har han ikke engang villet være Medlem af Bestyrelsen, men kun lovet denne at træde hjælpende til, hvis der skulde opstaa Vanskeligheder. Som vi skal se, bliver han tilkaldt for at mægle i den omtalte Strid.

Formand for »Folkehøjskoleselskabet for Als, Sundeved og Omegn« blev Møllejer *H. C. C. (eller M?) Drescher*, Egenmølle paa Als. Brevene fra ham er stiledede til Højskoleselskabets Sekretær og Kasserer, Gdr. Møller, Lysmose.

»Egenmølle den 17. Febr. 1870.

Kjære Møller!

Det bliver vor ubehagelige Pligt at skride mæglende ind imellem Hr. Forstander Knudsen og Hr. Møller for at forebygge offentlig Skandale og for at ikke hele Skolen skal sprænges.

Hr. Møller har nemlig været hos mig idag og klaget sin Nød, og har allerede forladt Skolen. Skjøndt man ikke kan dømme efter at have hørt en Part, saa er Sagen dog saa alvorlig, at vi bør søge at mægle imellem Parterne for at ikke Skolens Virksomhed skal standses.

Jeg har derfor berammet et Møde af den heele Bestyrelse paa Højskolen til den 19de dennes, Lørdag Eftermiddag Klk. 2 og beder jeg Dem ogsaa give Møde. —

Jeg agter mig til Ladegaard til Middag, for at bede Hr. Ahlmann at tage med, og hvis De vil gjøre Følgeskab, vil det være mig kjært at træffe Dem der.

Vi have jo efter Vedtægterne aldeles ingen Ret til at blande os ind imellem Forstanderen og hans Lærer, men Skolens Interesse byder os dog at værne om dens Bestaaen, som nu er truet. —

Idet jeg haaber at træffe Dem paa Ladegaard til Middag tegner jeg mig
Deres hengivne *H. C. C. Drescher.*«

Resultatet af Bestyrelsesmødet den 19. Februar 1870 blev desværre ikke godt, hvilket tydeligt fremgaar af Forstander Knudsens Rundskrivelse til Bestyrelsens Medlemmer, der lyder saaledes:

»Formanden for Højskoleselskabet har underrettet mig om, at Bestyrelsen havde fattet to vigtige Beslutninger, 1) at nedsætte Selskabets Bidrag til Skolen fra 1000 Rgd. til 400 R., 2) at foreslaa en ny Bestemmelse i Lovene, at nemlig Forstanderen ikke skulde kunne afskedige en Lærer uden at have indhentet Bestyrelsens Tilladelse.

Hvad den første Bestemmelse angaar, da kan jeg for saa vidt ikke have noget at indvende derimod, som jeg fra først af selv har erklæret, at jeg antog at kunne holdes skadesløs med et mindre Tilskud, og det er naturligt, at Finansernes Tilstand maa have en væsentlig bestemmende Indflydelse; men meget uheldigt er det, at det kommer netop nu og saa uventet, da jeg efter min Opfattelse af Lovene ikke kunde vente det og jeg i Tillid til det rigelige Tilskud har udstyret Skolen paa en saadan Maade, at Enhver vil kunne indse, at jeg ikke har kunnet gjøre det uden at anvende Størsteparten af Tilskudet for et Aar; og endda er der meget, der mangler for at Alt kan være fuldstændigt. Men jeg gjentager det, at jeg aldrig har bedet Selskabet om Noget og gjerne vil give Afkald paa hele Tilskudet, naar det skal betinges af en Afhængighed, som ingen Forstander kan finde sig i, ligesom ogsaa de Tilskud, Regjeringen i Danmark giver lignende Skoler, gives uden nogen saadan Betingelse, men kun betinges af, at Skolerne have et taaleligt Antal Elever, jeg tror 10, medens dets Størrelse voxer med Elevernes Antal. Om Selskabet vilde vedtage en lignende Bestemmelse her, da vilde jeg finde det ganske rimeligt.

Den anden Bestemmelse derimod har jeg mere at indvende imod. Den ærede Formand sagde mig, at Anledningen til denne Bestemmelse var de uheldige Historier med Lærer Møller, og naar man har taget denne Anledning, saa ligger deri nødvendigvis, at man i dette Tilfælde har savnet en saadan Myndighed til at blande sig i Forholdet, men den kunde man ikke savne, medmindre jeg havde tilsidesat det skyldige Hensyn til Bestyrelsen og desuden til Skade for Skolen sendt Møller bort uden skjellig Grund. Men ingen af Delene er Tilfældet. Da Herr Drescher d. 19. Febr. kom her for at mægle Forlig, begyndte han selv med at sige, at han slet ingen Ret havde til at komme her og blande sig i Forholdet. Fra et juridisk Standpunkt havde Herr Drescher fuldkommen Ret; men at jeg dog indrømmede ham og de andre Herrer moralsk Ret til at gjøre deres Yderste for at undgaa Skandalen, ligger nødvendigvis deri, at jeg tillod, at Herr Møller maatte komme tilstede for at man kunde see, hvad man kunde gjøre, og at jeg gjorde mit er indlysende, da jeg i de Herrers Nærværelse tilbød Lærer Møller at vende tilbage til Skolen; men det førte ikke til noget, fordi han stillede saadanne Betingelser, at Herr Drescher selv erklærede dem for uantagelige.

Og jeg har heller ikke til Skade for Skolen afskediget Herr Møller; thi 1) har jeg slet ikke afskediget ham, men han har selv forladt Skolen uden nogensomhelst anden Grund end at jeg, efter at have endt min Time, ikke endnu var ude af Døren, da Møller traadte ind; og 2) var dette ikke til Skade for Skolen. Herr Drescher og alle, hvis Mening jeg har hørt, ere enige om, at han var umulig at leve og virke sammen med, og paa den Højde, som han havde opskruet vor Uenighed til, kunde vi ikke virke sammen til nogen ret Velsignelse for Eleverne. At hans Opførsel i denne Sag heller ikke vidner om nogen Kjærlighed til Sagen, eller Interesse for sin Gjerning, hvilket han paa drøjeste Maade maatte høre erklæret af Herr Ahlmann paa hin Lørdag, det er da ogsaa indlysende nok, og hans eneste Undskyldning maa være den, om han betragtes som lidende af en Sindssygdом. Naar man uagtet disse Forhold netop nu vil have den omtalte Bestemmelse ind i Lovene, saa kan jeg ikke opfatte det anderledes, end som et bestemt Mistillidsvotum; der ligger deri en Beskyldning for at jeg i dette Tilfælde har misbrugt min Myndighed. Paa min Erklæring, at jeg

ikke kunde staa i noget Forhold til et Selskab, der gav mig et saadant Mistillidsvotum, svarede Formanden med en Opsigelse; vel tog han siden Forlangendet om den omtalte Lov foreløbig tilbage, men det er mig ikke klart, om Opsigelsen alligevel staaer ved Magt. Sagen staaer i saa Fald saaledes: For at undgaa en Gjentakelse af et Misbrug, som ikke har fundet Sted, vil man afskedige en Forstander, som man ikke kan bebrejde andet, end at hans urimelige Lærer er løbet fra ham, medens Skolen i alle Henseender gaar fortræffeligt, og bedre nu end før. Jeg forespørger da hos den ærede Bestyrelse, om man endnu fastholder sin Betragtning af Sagen; om man mener at handte til Gavn for Skolen ved at afbryde min Virksomhed saa kort efter at den er begyndt, om man synes derved at handle humant imod mig efter at jeg hidtil uafladelig har havt næsten utaaelige Bryderier, som dog nu syntes at være overstaaede, og efterat jeg har sat mig i betydelig Bekostning for Skolen. For et Aar siden viste man mig en ubetinget Tillid ved at komme mig imøde med stor Velvilje og tilbyde mig Betingelser, som jeg ikke kunde have ventet at arbejde under her i Landet, og det blev da stærkt fremhævet, at det var nødvendigt at lade Forstanderen have aldeles frie Hænder. Hvad har da berøvet mig denne Tillid, da min eneste Forseelse er, at jeg har været uheldig i Valget af en Lærer; det er dog en menneskelig Fejltagelse, som Enhver vilde kunde begaa. Vilde det ikke være rimeligt, om man ventede med at berøve mig sin Tillid, indtil man havde noget at klage paa min Skolegjerning, at jeg var enten forsømmelig eller uduelig eller paa nogen Maade havde en skadelig Indflydelse paa Eleverne, men det tror jeg at kunne sige med Sandhed ikke er Tilfældet. Jeg er ikke saa indbildsk, at jeg tror mig uundværlig; det er rimeligt nok, at man kan faa en dygtigere Forstander end mig, men man kan ikke faa Nogen, der røgter sin Gjerning med mere Kjærlighed og Samvittighedsfuldhed. Jeg tillader mig da at afvente Bestyrelsens Svar, idet jeg erklærer, at hvis Bestyrelsen fastholder sin Opfattelse og en kommende Generalforsamling godkjender den, saa maa mit Forhold til Selskabet opløses.

Sandbjerg den 6te Marts 1870.

Ærbødigst A. Knudsen.

Til Herr Gaardejer Møller, Medlem af Bestyrelsen
for Folkehøjskoleselskabet for Als, Sundeved og Omegn.«

»Egenmølle den 11te Marts 1870.

Kjære Møller!

Jeg havde ikke den Fornøielse at træffe Dem igaar i Sønderborg for med Dem og de andre Herrer at aftale Tiden til et Møde angaaende det os af Hr. Knudsen tilstillede Brev.

Jeg traf kun Hr. Volff, og bleve vi enige om at beramme et Bestyrelses-Møde til næste Torsdag (Hestemarkedet) om Middagen Kl. 1 i Allsund [Hotellet], da vi forudsatte, at de fleste af os dog den Dag kom til Byen.

Jeg beder Dem derfor at bemærke Dem Tiden og behageligst give Møde.

Venskabeligst H. C. C. Drescher.«

»Egenmølle, den 14de Marts 70.

Kjære Møller!

Jeg havde forrige Markedsdag ikke den Fornøielse at see Dem i Byen, og tillader mig derfor herved at bede Dem om at give Møde i »Allsund«

næste Torsdag om Middagen Klk. 1, for i Forening med vore Colleger at samtale om det modtagne Knudsenske Cirkulair af 6te dennes.

Jeg skal have den Ære at fremlægge en Skrivelse, hvori heele Sagen fremstilles som den er.

Mundtligt senere

fra Deres H. C. C. Drescher.«

Den Skrivelse, »hvori heele Sagen fremstilles, som den er«, kan ifølge Sammenhængen ikke være »det Knudsenske Cirkulair«. Desværre findes den ikke i denne Samling; Formanden har altsaa ikke overgivet den til Sekretæren. Det kunde ellers have været interessant at vide, *hvem* der havde forfattet denne Skrivelse. Kan det have været et Anklageskrift fra Lærer Møller, der synes at have haft en ikke helt almindelig Evne til at komme først og stikke Bestyrelsen Blaar i Øjnene. Kun Ahlmann synes at have gennemskuet ham. Ifølge Knudsens Beskrivelse har han givet den krakilske Lærer det glatte Lag »paa drøjeste Maade«.

Det er meget beklageligt, at Nicolai Ahlmann ikke selv har kunnet afse Tid til at være Formand for Højskoleselskabet. Ingen af Bestyrelsesmedlemmerne synes at have haft den fornødne Forstaaelse for, hvad en Folkehøjskole var. Man maa forudsætte, at Ahlmann har vidst lidt mere om det, og at han kunde være blevet Forstander Knudsen en udmærket Støtte i de vanskelige Begyndelsesaar.

Men den største Svaghed har det nok alligevel været, at de ledende Bestyrelsesmedlemmer boede paa Als og derfor ikke havde Lejlighed til at følge Skolen i dens daglige Arbejde. Havde de boet i Skolens Nærhed, vilde de sandsynligvis let have gennemskuet den uheldige Lærer og helt have stillet sig paa Forstander Knudsens Side, saaledes som Befolkningen i Sundeved efter H. P. Hanssens Udsagn gjorde det (se det sidste Brev i denne Artikel). I saa Fald havde der ogsaa været større Mulighed for at *tale* sig til Rette om Tingene.

Trods alt viste Bestyrelsen dog Forstander Knudsen den Tillid — eller rettere den simple Billighed — at lade ham blive paa Skolen. Altsaa har man ladet Lovparagraffen om Bestyrelsens Indflydelse paa Lærerafskedigelser falde. — Ogsaa i det øvrige Land maatte mange af de første Højskoleforstandere tage en Tørn for at bevare deres Frihed til at antage og afsætte Lærerne ved Skolen.

IV.

En fjerde og mindre betydningsfuld Gruppe af disse Breve stammer fra Sommeren 1870 og handler om Tildelingen af to halve Fripladser til Sandbjerg og een til Aagaard Højskole. Det viser sig alt-

saa, at »Folkehøjskoleselskabet for Als, Sundeved og Omegn« ikke blot understøtter Ungdom fra Als og Sundeved til Ophold paa Sandbjerg Højskole, men ogsaa til Ophold paa andre Skoler. Den Mulighed, at Selskabet ogsaa har haft til Opgave at hjælpe unge til Ophold paa kongerigske Højskoler, kan ikke udelukkes.

»Egenmølle den 24de Juni 1870.

Kjære Møller!

Hr. Forstander Knudsen paa Sandbjerg har krævet mig for Beløbet af de trede halve Fripladser, som vistnok er tegnet af Hr. Møller, Gammelgaard [Herregaard paa Als], og som jeg herved beder Dem at faa berigtiget, ligesom jeg beder Dem, at afsende til Hr. Tofte til Aagaard, Beløbet for den halve Friplads for den unge Berthelsen fra Mels [Nordals], som blev bevilliget ved sidste Møde i Sønderborg.

Med venlig Hilsen Deres hengivne
H. C. C. Drescher.«

Paa de ubrugte Sider af Formandens Brev har Sekretæren nedkradset de to følgende Udkast til Henvendelser til Forstanderne paa Aagaard og Sandbjerg.

»D. 25. Juni 1870.

Ærede Hr. Tofte!

Da Sandbjerg Højskoleforening har bevilget $\frac{1}{2}$ Friplads til en Hr. Berthelsen fra Mels og jeg ikke bestemt veed, hvor stort Beløb en saadan er, ombedes De godhedsfuldt at underrette mig derom og skal jeg da berigtige samme.

H. Møller, Lysmose
f. T. Sekretær.«

»D. 25. Juni 1870.

Ærede Hr. Knudsen!

Da jeg af Formanden Hr. Drescher er bleven anmodet om at berigtige de 2 halve Fripladser som jo vel maa være Hr. Møllers, Gammelgaard, og da jeg paa Grund af at Cursus ikke var et heelt, ikke bestemt ved, hvor stort Beløb det er, ombedes De godhedsfuldt at underrette mig om dets Størrelse og skal jeg da snarest berigtige det.

Ærbødigt J. Møller, Lysmose.«

Der foreligger ikke noget Svar fra Forstander H. M. Tofte, »De sønderjydske Piger«s Fader. Derimod svarer Forstander Knudsen som følger:

»Sandbjerg, d. 1. Juli 1870.

Ifølge Deres Forespørgsel meddeler jeg Dem herved, at Vinter-Cursuset er blevet beregnet til $4\frac{1}{2}$ Maaned, og Betalingen for hver af Eleverne har altsaa beløbet sig til 54 Rdl., hvilket Beløb altsaa ogsaa skulde betales for de 2 halve Fripladser.

Dette har jeg forøvrigt allerede tidligere efter Anmodning meddelt Hr. Ahlmann, hos hvem Hr. Møller paa Gammelgaard havde forhørt derom, og som lovede at meddele Dem det.

S. T. Gaardejer J. Møller,

Ærbødigst A. Knudsen.

Sekretær i Bestyrelsen for

Folkehøjskoleselskabet for Als, Sundeved og Omegn.«

»Hr. Johann Møller til Lysmoose Gaard.

Egenmølle, den 23de August 1870.

Overbringeren er den unge Berthelsen fra Mels, som er Elev paa Aagaard-Højskole, og som vi have tilstaaet $\frac{1}{2}$ Friplads, som ønsker gjerne Beløbet udbetalt, hvis De ikke allerede har oversendt samme til Forstanderen. —

Hvad skulle vi gjøre med Generalforsamlingen i denne bevægede Tid. Jeg foreslaaer at lade Tingen rolig beroe, saa meget mere som offentlige Forsamlinger jo ere forbudne.

Deres hengivne H. C. C. Drescher.«

V.

Af den sidste Gruppe af disse Breve fremgaar det tydeligt, at den fransk-tyske Krig (1870-71), som der hentydes til i Hr. Dreschers Brev af 23. Aug. 1870, har haft en skæbnesvanger Indflydelse paa Arbejdet for Sandbjerg Højskole. Selskabets Virksomhed standsede for en Tid, og selve Skolen har sandsynligvis haft Vanskeligheder paa Grund af dalende Elevantal. Derfor tør det nok antages, at ikke blot et svageligt Helbred, men ogsaa de ydre Forhold har tvunget Forstander Knudsen til at forlade Skolen. Det fremgaar af Brevene, at Forstander Knudsen temmelig pludseligt har taget Bestemmelse om at rejse, rimeligvis ved Midsommertid 1871. Bestyrelsen hævder, at Opsigelsen er kommet »i urette Tid«. Muligvis har Opsigelsesfristen efter Vedtægterne været et halvt Aar, men dette kan ikke fastslaas med Bestemthed, da der desværre ikke er opbevaret noget Eksemplar af Skolens Vedtægter. Vi savner ogsaa en Opgørelse over Skolens Elevtal de forskellige Aar.

»Egenmølle den 10. Juli 1871.

Kjære Hr. Møller!

Jeg antager, at et Bestyrelses-Møde foreløbig bliver nødvendigt for at træffe Aftale om Højskolens fremtidige Drift, da jeg forudseer flere Vanskeligheder, der ville møde os.

Deres hengivne H. C. C. Drescher.

Helst snarest muligt i Alssund.«

Egenmølle den 18de August 1871.

Kjære Hr. Møller!

Det bliver nødvendigt at vi atter samles i Høiskolesagen, og beder jeg Dem, efter som det convennerer Dem bedst, at indbyde de Hrr. Bestyrere til et Møde i Alssund, snarest mulig.

Der har endelig meldt sig 2 Liebhavere og en 3die eventuelt, dog ønsker han endnu ikke at nævnes, men jeg anseer ham for fuldkommen quallificeret og er overbeviist om, at ogsaa De, som kjender ham, deeler min Mening.

Venskabeligst H. C. C. Drescher.«
Sandbjerg, d. 25. Sept. 1871.

Da jeg nu snart skal forlade Egnen, tillader jeg mig at forespørge hos Dem, hvor og naar jeg kan hæve de Penge, som Højskoleselskabet er mig skyldig som Tilskud for det sidste halve Aar.

Dernæst ønskede jeg ogsaa at vide, om Selskabet, saaledes som det er mig fortalt af Hr. Langkjær, vil afkjøbe mig mit Skoleinventar, da jeg i modsat Fald vil disponere derover paa anden Maade.

Herpaa beder jeg Dem at meddele mig Svar snarest muligt.

[Underskriften glemt.]

S. T.

Hr. Gaardejer Møller!

Kasserer for Folkhøjskoleselskabet for Als, Sundeved og Omegn.«

Forstander Knudsens sirlige og let læselige Haandskrift — han bruger latinske Bogstaver, medens alle Sønderjyderne naturligvis anvender de gothiske — tyder paa, at han har været et Ordensmenneske. Han har sikkert haft meget travlt den Dag, da han glemte at sætte Underskrift under sit Brev. Der har været meget at ordne i Anledning af Flytningen, og han har været spændt paa, om han straks vilde faa Tilskudet udbetalt — til Hjælp til Flytteudgifterne, og om Selskabet vilde købe det Skolemateriel, han personlig havde anskaffet; i modsat Fald maatte ogsaa dette flyttes ud og sendes bort.

Svaret, hvortil Hr. Møller ogsaa i dette Tilfælde har skrevet et Ud-kast paa det modtagne Brev, blev ikke gunstigt for den bortdragende Højskoleforstander. Brevudkastet, der ikke er dateret, lyder saaledes:

»Deres ærede Skrivelse har jeg modtaget og unnlader ikke at meddele Dem, at Bestyrelsen er af den Mening ikke at betale Tilskud for sidste Halvaar, da Foreningens Virksomhed har været standset og altsaa ingen Bidrag har indkrævet og altsaa ingen Penge har i Kassen.

Desuden er Deres Opsigelse jo kommen i urette Tid, saa vi haaber, De rennoncerer paa Tilskudet til Fordel for Skolens fremtidige Bestaaen. — Angaaende Inventariet har Formanden vist tilskrevet Dem.

Jeg tegner med Agtelse J. Møller.«.

Om Forstander Knudsen fik sit Skolemateriel solgt, ved vi altsaa ikke. Derimod faar vi at vide, at Bestyrelsen nægtede at udbetale ham Tilskudet for det sidste Halvaar, skønt Arbejdet var udført. I Betragtning af, at Forstander Knudsen sikkert har sat Penge til paa sin Højskolevirksomhed i Sundeved, er det harmeligt at se, hvor smaaligt Bestyrelsen behandler ham. I Forvejen har den skaaret det aarlige Tilskud til Skolen ned fra 1000 Rdlr. til 400; og nu nægter den at udbetale

ham de sidste 200 Rdlr., en Sum, der virkelig betød noget i de Tider, ikke mindst for en Mand, der netop skulde foretage en større Flytning. For Selskabet vilde det derimod kun betyde, at man blev nødt til at opkræve Aarsbidraget for 1870-71, idet man sikkert kan gaa ud fra, at det mindst havde 200 Medlemmer. Det ser underligt ud, at de mange forlanger af den ene Mand, der i Forvejen gennem to vanskelige Aar har gjort sit Bedste for at holde Skolen i Gang, at han skal »renoncere paa Tilskudet til Fordel for Skolens fremtidige Bestaaen«. Og saa undskylder de sig oven i Købet med, at det blot er en retfærdig Straf, fordi Forstanderen ikke har sagt op i Tide!

Man faar nærmest det Indtryk, at Højskoleselskabets Bestyrelse overvejende har betragtet Højskolen som et Forretningsanliggende, en Slags Handel, som det gjaldt om at slippe saa billigt fra som muligt. Den aandelige Side af Sagen har de næppe haft megen Forstaaelse for. Først et halvt Hundrede Aar senere var Sønderborg Amt modent til at faa sin Højskole, og først da gjorde de politiske Forhold det muligt at holde en saadan Højskole i Gang.

Selv Ahlmann kunde næppe have reddet Sandbjerg Højskole, der, som nævnt, maatte lukkes i 1874. Om de tre sidste Aar af Skolens Historie ved man kun grumme lidt. I den foreliggende Brevsamling findes der ingen Breve fra denne Tid. Muligvis har Højskoleselskabet faaet en anden Sekretær, der ikke har opbevaret Korrespondancen vedrørende Skolen.

For i nogen Maade at udfylde det tomme Rum medtages her et Privatbrev — eller en Del af det — fra *H. P. Hanssen-Nørremølle* til Forfatteren af denne Artikel. Brevet er dateret »Aabenraa, den 20. Jan. 1935«, og om Sandbjerg Højskole skriver H. P. Hanssen bl. a.:

»Den første Forstander var cand. theol. *Knudsen*, en stilfærdig, meget tiltalende Personlighed, som kom meget i mit Hjem, da jeg var en halv Snes Aar gammel. Hans Medlærer var en, Hr. *Møller*, vistnok en uheldig Person. Han kom i Konflikt med *Knudsen*. Jeg husker, at Befolkningens Sympati var med Forstanderen. *Knudsen* var svagelig og opgav sin Stilling, dels af den Grund, vel ogsaa noget paa Grund af de Genvordigheder, han havde haft med *Møller*. Hans Efterfølger som Forstander blev *Jens Langkjær*. (I en fodnote tilføjer H. P. Hanssen: *Jens Langkjær* blev senere Skolelærer paa Lolland og var til Tider stærkt fremme som Højrepolitiker). Han var Seminarist, stiv Højremand og ikke egnet som Forstander. I 1874 blev han udvist, og dermed blev Skolen lukket. Ellers var den nok gaaet ind alligevel. Den mandlige Ungdom udvandrede den Gang og søgte op paa Højskolerne i Danmark og drog Pigerne efter sig. Min ældste Søster var Elev paa *Sandbjerg*, min næstældste Søster 1872 paa *Vinding Møderne* paa Skolen var af ret stor Betydning. Særlig yndet var *Rosendal* [Forstander for *Vinding Højskole*], som kom hyppigt. Jeg mindes ogsaa *Hostrup* som Taler paa Skolen. Det bør fremhæves, at *Grev Reventlow* stillede *Sandbjerg Slot* til Raadighed for Skolen paa overordentlig gode Betingelser.«

Sulde nogen af »Sønderjydsk Maanedsskrift«s Læsere ligge inde med Breve, Dagbøger el. lign. vedrørende Sandbjerg Højskoles Historie — eller kende andre, som gør det, vilde jeg være meget taknemlig for at faa Meddelelse om det. Især skulde det glæde mig at se Vedtægterne for »Folkehøjskoleselskabet for Als, Sundved og Omegn« samt at faa Oplysninger om Højskolens Elevtal i de forskellige Aar.

Af Anders Sandemands optegnelser

1745.

Da var et got frugtbar Aar med Eng og Korn, 1 Sk: Rug galt 9 a 10 ß. 1 Sk: byg 8 ß.

I dette aar var alt landet fuld af qvæg efter som handel og vandel ey fuldkomlig kunde bruges, af frygt for fæe Sygdomen som daglig nærmede sig til Norden, yndtil vi havde Kornet jndault, da den begyndtis her i byen, paa hvilken tiid her var over 300 st. horn fæe her i byen, hvor af ikkun 15 st. blev levende, neml. 6 kør og 9 ungkræe, Ud af dise var 4re som blev ikke Syge, de 11 gik Sygdomen igiennem. Det var alt levende fæe i Øhrsted Bye.

Mine forældre havde paa vores gaard 13 st., hvor af de 11ve døde, og fik det med en stærk giemelgang, hvor efter det gemeenlig døde efter 4 a 5 dage, disse vores 11 bortdøde qvæg blev *taxert* for 47 rdl. 16 ß. thi saaledes blev det alt af tilsynsmændene taxeret, og qvægets tal og verd indberettet for høye øvrighed en gang i hver uge, og da Sygdommen havde byen overgaaet, tilkiøbte endeel sig Køer i gien, de samme døde og saa, hvor for det blev meget dyre, som havde gaaet Sygdommen igiennem. Min fader tilkiøbte sig et aars qvie kalv for 16 ß. For somme Sygdom holdtis strenge vagt, at hverken Folk eller Fæe maatte *paßire*, uden god Pas og beviens, at de var fra en Sund ort. Paa det var alt forgieves, hvor for sligt ophævedes, thi der fandtes ingen Raad mod samme Sygdom. Efter et ½ aars tiid tilkiøbte nogle sig kør igien, hvor af nogle blev ved magt og fik ikke Sygdommen.

Jeg vil end nu love gud for sin Naade, at vi beholdt 1 koe, og 1 Stud, som gik Sygdommen igiennem.

Aaret 1845

Torsdag den 6. Februar begyndte først vedvarende Frost, som blev meget haard til Paaskedag den 23. Marts; da alvorlig Tø og Vandløb. (I Skotland og Irland mild Vinter). — En *frugtbar* Sommer her i Landet; men fordærvet Hø af den megen Regn, som med Storm blev ved til i Rughøsten, da det især (Fredag den 15. og Torsdag den 21. August) saa *jammerligt* ud; derpaa bedre. Misvækst af Regn i England og Galizien. — *Kartoffelsyge* stor uden- og indenlands.

Pris: à Skæppe gl. Rug. 14 Sk., Byg og Boghvede 12 Sk., Kartofler 4 Sk., ny Rug 20 Sk., andet Korn = . Smør à Pund 5 Sk., Talg 4½ Sk., Uld 12 Sk., Sukker 6-9 Sk., Brændevin à Kd. 6-9 Sk.

Tillæg, 56 Sange, til Ev. Psalmebog. — Anordning om Skolelærerers Afsættelse 4. 4. — Trankebars Salg. — Prøjsens Konge i København Onsdag den 18. til Søndag den 22. Juni. Ibi. svenske og norske Studenter 600 Mandag den 23. til Lørdag den 28. Juni. — Jordomsejleren *Galathea* afgik Tirsdag den 24. Juni., Form. Kl. 10¼.

Kongen og Kronprinsen i Ribe Tirsdag den 5. Aug. Hs. Majestet derpaa ad Løgumkloster til Føhr.

Ihjelfrossen 25 Børn fra Skole i Tyskland. — *Druknet* 4 Dreng i Apterp Søndag den 10. August. 13 Arbejdere efter Føhr Søndag den 31. August. — *Brand*: V. Vedsted Kirketaarn den 1. Oktober af Lyn, Gjelstoft Onsdag den 3. December. — *Arrild* en ny og prægtig Skolebygning. — *Konfirmation* i Skærbæk Kirke 20. April, 4. Søndag efter Paaske. — — —

Døde: Gl. Madam Seneberg 8. 1., Karen Andr. Ull. 3. 3., Stiftsprovst Dr. Frost, — Ven Morten Hansen — Degn Asmind Hansen i Egtved. — Pastor Møller i Gram — Peter Hiort Lorenzen Mandag 17. 3. — Pastor N. J. Holm 26. 5. — Slægtning Peter Mortensen i Ribe i Juni — Pastor Lautrup i Brede i Juli — Slægtning Jørgen Nielsen i Beenløse — Degn Hs. Riese i November — Tøger Pedersen i Mejlby — Jakob Frederiksen 20. 12. i Kalkutta. — — —

Af Jens Lauritzens Bog om mærkelige Ting, som er passeret forhen og i min Tid, til Efterretning for de efterlevende.

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

Til alle Festligheder

PREMIER IS

Esbjerg

Støt dansk Industri

A/S P. SCHOU & CO.
TRÆLASTHANDEL

Kolding (Grundl. 1840)

M. Jørgensen, Frøavl & Frøhandel

Grejsdalen A/S. Vejle.

JESPER NIELSEN

TRICOTAGEFABRIK

HERNING

**NAKSKOV
SKIBSVÆRFT**
NAKSKOV DANMARK

N. P. Hansen & Co.

Spedition — Kontrol
og Pakhusforretning
Odense

Oscar Christensen

Kolonial en gros

Kolding -- Varde — Haderslev — Aabenraa

Aktieselskabet

Helsingørs Væveri

Helsingør.

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør

Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Taga 1700 og 1717
KØBENHAVN

Aktieselskabet

Køge Trævarefabrik

Køge

Sorøegnens Andelssvineslagteri

SORØ

Adda

Korsetterne virker slankende,
sitter eminent og er beha-
gelige i Brug.

Hede Nielsens Fabriker A/S

Cykler - Cykledele - Radio
Horsens

P. Juhl Nielsen

Entrepenør

Tlf. 213

Gl. Kirkevej 45 . Herning

Skive

Tømmerhandel A/S

Skive

AKTIESELSKABET

HAGEN & SIEVERTSEN

ODENSE

GRUNDLAGT 1851

Frederikshavn

Mælkeforsyning

1/s J. JUNGET

Træbearbejdningmaskiner

Telefon 36

HERNING

Reserveret

S. S. V.

Jydsk Grundejerkreditforening

Herning.

Udlaan: 1/4 1942: 219.584 900 Kr.

Reserver: 1/4 1942: 10.550.815 Kr.

Vilh. Jensen

Murermester . Cementstøber
Tagsten . Mursten . Rør
Brande . Telf. 153

S. C. M.

Ringsted Jernstøberi og Maskinfabrik

Aktieselskab

RINGSTED

Dansk

Eternit-Fabrik

A/S

Telefon 4800

Poul Clausen

Brørup - Telf. 179

Stole og Møbler

Thisted

Andels-Svineslagteri

Lolland-Falsters

Andels-Svineslagteri

Nykøbing Fl.

Kjøge

Andels-Svineslagteri

Køge

A A L B O R G

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SønderjydsK Tegllndustri

Nordre Fasanvej 217 - København N.
Telf. C. 4520 — Tage 1700 — Tage 1717

Facadesten, flammede Sten, Tagsten, Drænrør
Alle Bygningsartikler

De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab

Tlf 644. Kontor: Paallé 15, Aarhus. Tlf. 6444.

Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

Restaurant

Bryggergaarden - Odense

Byens bedste Spisested

Skal man til og fra

Sønderjylland

benytter man

Sydfynske Jernbaner

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup { 13
18

Aktieselskabet

Dampmøllen Victoria

Odense

Eriksen & Christensen

Aktieselskab

Korn og Foderstoffer

Esbjerg

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Forlang **Gulvtæpper**

fra

SønderjydsK Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY

Højer

Graasten Teglværk

GRAASTEN

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol.

Antager Frøavlere

Rio Radiatorer

Ribe Centralvarme-
Kømfurer

Ribe Centralvarme-Kamin

Ribe Kakkellovne

Ribe Kaminer

A/S Ribe Jernstøberi

Ribe Telf. 261 (2 Linjer)
Grundlagt 1848

Åskov Møbelsnedkeri

pr. Vejen.

SØREN OLESEN

Midtjyllands Ægekspor

ved A. Tornvig-Jensen.

BRANDE

Telefon 84 og 185

Brunkul købes og sælges.

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

Sorø Amtstidende

Dagligt Gennemsnits-Oplag
for 2. Halvår 1943 if. Dansk
Oplagsk. **16.463 Eksemp.**

Akциденst. y fkeri, Lystryksanstalt, Clichefabrik, Bogbinderi
Hovedkontor: **Slagelse.** Telf. 2000.
Hovedstad-kontor: Axelborg. Telf. Palæ 4758.

Østsjællands Folkeblad

Køge

Oplag 10 400

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Skive Folkeblad

SKIVE

Holbæk Amtstidende Odsherreds Tidende

Enhver Bilist kender Holbæk Amts gode Veje — enhver
Annoncør kender den gode Vej til Kunderne i Holbæk Amt.
Telefon Holbæk 71 Telefon Nykøbing 7

Østsjællands Avis

Køge

Fyens Stiftstidende

ODENSE

TID ENDE

FOR NAKSKOV, MARIBO OG RØDBY

Lollands største Dagblad

Roskilde Dagblad

Byens og Egnens Blad
Søger De Husassistent eller anden Medhjælp, da averter i
Roskilde Dagblad. Søger De Plads i Nærheden af Køben-
havn, faar De den bedst gennem en Annonce i Roskilde
Dagblad. Vort Trykkeri leverer Tryksager af enhver Art.
Telefon Roskilde 691 (2 Linier).

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største Blad

Nykøbing F.

A/S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som
den leveres - ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Maribo Amtstidende

MARIBO

Aktieselskabet

Tapetfabriken „FIONA“

FAABORG

Assens Amts Avis
Telf. 372—21, efter KI 6 Telf. 210

ASSENS

Nakskov Dampmølle

Aktieselskab

NAKSKOV

Aktieselskabet
**Sydsjællands
konservative Presse**

Hovedkontor: Næstved
Tel. 1025

TEKSTILFABRIK

Import En gros

Herning.

RINGSTED FOLKETIDENDE

Haderslev Amts aut. Destruktionsanstalt

Telefon Hammelev 32.

Selvdøde og syge Dyr afhentes overalt i Distriktet.

Ringsted Andels-Svineslagteri

RINGSTED
SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK